

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Трансформаційні процеси, що відбуваються третє десятиліття у вітчизняній економіці, формують середовище діяльності підприємств, яке у наш час є швидкозмінюваним. У ньому постійно виникають різноманітні небезпеки, загрози та ризики, які формують об'єктивну потребу у дієвих захисних механізмах, що формалізуються у системах безпеки макро-, мезо- і особливо мікрорівня. У більшості досліджень з економічної безпеки підприємств справедливо підкреслено суттєвий вплив суб'єктів зовнішнього середовища на її формування. До найбільш впливових та активних суб'єктів зовнішнього середовища належать, у тому числі, суб'єкти реалізації фіскальної функції держави, зокрема, суб'єкти митного регулювання. З урахуванням останніх тенденцій міжнародної економічної інтеграції України вплив суб'єктів митного регулювання лише посилюватиметься, що потребує його дослідження в контексті забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Постійні трансформації у митній сфері лише внесли елементи неузгодженості в науково-методичному та нормативному забезпеченні діяльності суб'єктів митного регулювання. Незважаючи на декларативні зміни в діяльності таких суб'єктів у вигляді зміни назви (Державна митна служба, Митний комітет, органи Міністерства доходів і зборів, Державна фіскальна служба України), основні функції та опортуністичний характер їхньої поведінки залишилися практично незмінними, внаслідок чого триває відверто негативний вплив суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки вітчизняних підприємств. Відповідно, проблема мінімізації такого впливу та адаптація системи економічної безпеки підприємства до нього є актуальною та потребує розв'язання.

Проблематиці економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівні присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників (Л.І. Абалкін, О.І. Барановський, І.Я. Богданов, О.А. Бурбело, І.Ф. Білько, Т.Г. Васильців, М.П. Войнаренко, В.Ф. Гапоненко, В.М. Геєць, С.Б. Довбня, М.І. Камлик, М.О. Кизим, В.І. Кириленко, Г.В. Козаченко, М.І. Корольов, М.В. Куркін, В.В. Лук'янова, О.М. Ляшенко, В.П. Мак-Мак, І.Г. Манцуров, І.П. Мігус, В.І. Мунтіян, В.О. Онищенко, Ю.С. Погорелов, В.К. Сенчагов, А.І. Сухоруков, М.І. Флейчук, В.І. Франчук, Л.Г. Шемаєва, С.М. Шкарлет, В.Т. Шлемко, В.В. Шликов, В.І. Ярочкін та ін.). Питання активної взаємодії суб'єктів митного регулювання та суб'єктів господарювання розглянуті в наукових працях С.І. Алексєєва, І.Г. Бережнюка, А.Д. Войцешука, О.П. Гребельника, В.П. Мартинюка, П.В. Пашка та ін. Визнаючи наукову цінність та практичну вагомість наукових праць названих дослідників, слід відзначити, що певне коло питань концептуального, методологічного та методичного характеру залишається недостатньо дослідженим. Зокрема, йдеться про функціонування системи економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу суб'єктів митного регулювання, оцінювання та моделювання такого впливу, опортуністичну поведінку суб'єктів митного регулювання та її вплив на систему економічної безпеки підприємств, прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на групи підприємств, адаптацію системи економічної безпеки підприємства до їхнього впливу. Зазначені аспекти потребують дослідження, що дозволяє говорити про наукову і практичну доцільність постановки та розв'язання ак-

туальної наукової проблеми – вивчення впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства на підставі розроблення концептуальних, методологічних, інструментальних та прикладних компонентів.

Зв'язок роботи із науковими планами, програмами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематики наукових досліджень Хмельницького національного університету Міністерства освіти і науки України та Державного науково-дослідного інституту митної справи (м. Хмельницький).

В межах тематики наукових досліджень Хмельницького національного університету при виконанні госпрозрахункової теми "Використання нетехнологічних інновацій для формування управління затратами, прибутком та формування антизатратного механізму" (номер держреєстрації 0111U002306, 2011 р.) здобувачем проаналізовано склад та структуру затрат з виділенням трансакційних затрат, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю, загрози та ризику при реалізації нетехнологічних інновацій. Внеском автора у виконання госпрозрахункової теми "Науково-технічне об'єднання щодо нетехнологічних інновацій, основане на теоретичних та практичних аспектах у Словачії та Україні" (номер держреєстрації 0111U010490, 2011 р.) є розроблення підходів до мінімізації загроз та ризиків в контексті формування системи взаємодії з іноземними партнерами.

В межах тематики досліджень Державного науково-дослідного інституту митної справи при виконанні держбюджетної теми "Розвиток системи управління ризиками у напрямі її застосування в пунктах пропуску через митний кордон України" (номер держреєстрації 0112U003858, 2012 р.) використано розроблені здобувачем підходи щодо побудови взаємодії суб'єктів митного регулювання та суб'єктів ЗЕД, з метою мінімізації митних ризиків та формування автоматизованих профілів ризику для системи митного аудиторського контролю. При виконанні держбюджетної теми "Розробка механізмів функціонування системи управління ризиками під час митного контролю в морських пунктах пропуску, в тому числі з використанням інформації про результати застосування ТЗМК" (номер держреєстрації 0113U000567, 2013 р.) здобувачем розроблені рекомендації щодо аналізу та прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки макро- та мікрорівня. При виконанні держбюджетної теми "Розбудова митної справи України: витоки, реалії, перехід до сталого розвитку" (номер держреєстрації номер 0111U006927, 2011-2014 рр.) здобувачем досліджено розвиток митної служби як суб'єкта економічної безпеки держави.

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення методологічних засад взаємодії, оцінювання та моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства та адаптації системи до такого впливу.

Для досягнення мети дослідження вирішено такі завдання:
розглянуто підходи до тлумачення поняття "економічна безпека підприємства";

визначено поняття, зміст та структуру системи економічної безпеки підприємства;

проаналізовано склад зовнішніх суб'єктів впливу на систему економічної безпеки підприємства;

надано характеристику впливу вітчизняних суб'єктів реалізації фіскальної функції держави на систему економічної безпеки підприємства;

проаналізовано інституційну природу митниці, досліджено історію її становлення та функціонування в Україні;

проаналізовано нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів митного регулювання в Україні;

адаптовано положення біоорганізаційного підходу для прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємства;

побудовано модель сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємства;

здійснено прогноз впливу суб'єктів митного регулювання на кілька екологічних ніш вітчизняних підприємств;

сформовано передумови розроблення моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства;

розроблено модель впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства;

змодельовано вплив суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства з формуванням висновків щодо поведінки кожного з гравців моделі;

сформовано принципові основи адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання;

побудовано карту моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання;

запропоновано програму адаптації системи економічної безпеки підприємства вітчизняних підприємств до впливу суб'єктів митного регулювання.

Об'єкт дослідження – функціонування системи економічної безпеки підприємства під впливом суб'єктів митного регулювання.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні й прикладні аспекти впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність способів наукового пізнання, загальнонаукових методів, прийомів і принципів, що використовувалися в процесі дослідження. Теоретичною основою дослідження послуговували фундаментальні положення безпекознавства, екосесента, сек'юрітології, агентської теорії, теорії ігор, інституціоналізму, біоорганізаційного підходу, аутопойезису, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань функціонування митних органів, системи економічної безпеки підприємства та адаптації.

Правове поле дослідження склали законодавчі та нормативні документи, що регулюють діяльність суб'єктів митного регулювання та промислових підприємств - суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Інформаційною основою дослідження послуговували офіційні статистичні дані, результати власних досліджень і розрахунків з питань функціонування суб'єктів митного регулювання в Україні та їхнього впливу на діяльність вітчизняних підприємств.

У роботі використано *монографічний аналіз* (у дослідженні понятійно-категоріального апарата безпекознавства, підходів до тлумачення поняття "економічна безпека", побудові теоретичного базису прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємства), *методи упорядкування* (у дослідженні видів інститутів, адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання), *метод історичної верифікації* (у дослідженні валідності розроблених моделей), *аналітичні детерміновані моделі* (при побудові моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства), *історичний метод* (у дослідженні природи митниці та історії її становлення як самостійного суб'єкта впливу на систему економічної безпеки підприємства), *метод порівняння* (у дослідженні природи митниці, механізмів інституційних змін, типів взаємодії державних інститутів та суб'єктів господарювання), *структурний аналіз* (у дослідженні адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання та розробленні програми адаптації), *програмно-цільовий підхід* (при побудові моделі впливу суб'єктів реалізації фіскальної функції держави на систему економічної безпеки підприємств), *сценарний аналіз* (у побудові моделі сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємств), *графічний метод* (для візуалізації результатів дослідження), *міждисциплінарна аналогія* (при дослідженні впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства та його екологічну нішу), *табличний метод* (в оцінюванні умов ведення бізнесу в Україні, побудові програми адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання), *кола Ейлера-Венна* (у дослідженні змісту адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання), *методи теорії ігор* (у розробленні та використанні моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства), *збалансована система показників, ординальні шкали, лінійний профіль* (у побудові карти моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання).

Наукова новизна одержаних результатів. Основний науковий результат дисертаційної роботи полягає у формуванні методологічних засад функціонування системи економічної безпеки підприємства під впливом суб'єктів митного регулювання на основі визнання митниці суб'єктом суттєвого впливу, прогнозування та моделювання такого впливу й адаптації системи економічної безпеки підприємства до нього.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в такому:

уперше:

розкрито зміст взаємодії суб'єктів митного регулювання з підприємствами у контексті біоорганізаційного підходу за результатами узагальнення його положень, аналізу тріальної взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, опису його взаємодії із зовнішнім середовищем з використанням механізму ізоморфізму, типів взаємодії державних інститутів та суб'єктів господарювання у межах різноманітних видів ізоморфізму та побудови опису еволюційної теорії з використанням моделі "ядро - захисний пояс" І. Лакатоса;

розроблено модель сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємств на підставі встановлених залежностей між визначеними параметрами його екологічної ніші, патернами поведінки її учасників та сценаріями екологічної ніші з використанням матриць змін параметрів екологічної ніші, переходів між параметрами ніші та патернами поведінки її учасників, пов'язаності патернів учасників ніші та сценаріїв ніші, переходів сценаріїв екологічної ніші з урахуванням первинного впливу суб'єктів митного регулювання на параметри екологічної ніші;

побудовано модель впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства, призначенням якої є визначення з урахуванням можливих комбінацій градацій параметрів моделі, що відображають позицію держави та підприємства у їхній взаємодії, їхнього фактичного та максимального виграшу, що дозволяє описати стратегії поведінки кожного з учасників взаємодії, визначити за критерієм максимізації виграшу з урахуванням поведінки іншого учасника оптимальну стратегію (або їхній спектр) у вигляді сукупності параметрів, екстремальний сценарій для кожного з учасників взаємодії з урахуванням їхньої реакції, а також побудувати причинно-наслідкові зв'язки між діями кожного з учасників взаємодії;

розроблено принципові основи побудови програми цільової адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, скерованої на запобігання їхнього негативного впливу та/або пристосування підприємства до нього, які містять пояснення змісту виділених рівнів адаптації, встановлені зв'язки між ними, уточнені види адаптації, визначені її параметри та опис їхніх градацій, уточнені параметри негативного впливу зовнішнього середовища, елементи адаптації та її окремі складники, структуру програми та різноманітні види програм;

удосконалено:

підхід до прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства шляхом визначення цілей моделі прогнозування впливу на екологічну нішу підприємств, уточнення завдань прогнозування, визначення основних параметрів екологічної ніші підприємства, дослідження взаємодії між ними та встановлення реакції екологічної ніші на зміну кожного з параметрів, визначення сценаріїв поведінки учасників екологічної ніші та дослідження зв'язків між ними, що дозволило сформулювати типові контури сценаріїв в екологічній ніші підприємства та визначити умови актуалізації кожного з таких сценаріїв;

принципові основи моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства шляхом узагальнення наявних підходів до оцінювання економічної безпеки підприємства та виділення їхніх обмежень, розроблення принципової схеми побудови моделі взаємодії фіскальних органів та підприємств, узагальнення інструментарію моделювання такої взаємодії, уточнення вимог до моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства, результату її реалізації, процесу її використання, індикаторів у складі моделі та розроблення об'єктно-процедурної схеми її побудови;

організацію моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, шляхом розроблення карти моніторингу з використанням збалансованої системи показників, визначення її призначення, вимог до неї, структури та побудови інформаційного поля адаптації, встановлення параметрів, каталізаторів та інгібіторів адаптації, джерел інформації для формування показників карти та обчислення їхніх значень;

побудову системи економічної безпеки підприємства за результатами узагальнення підходів до тлумачення поняття "економічна безпека підприємства", встановлення співвідношення понять "небезпека" "загроза" та "ризик" шляхом визначення ієрархії системи, принципів її побудови та узагальнення складових, уточнення складу зовнішніх суб'єктів, які впливають на таку систему;

підхід до оцінювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства шляхом узагальнення та зіставлення рейтингових оцінок конкурентоспроможності, інвестиційного клімату та умов ведення бізнесу в Україні, митного індексу України, а також аналізу типових проблем, з якими стикаються підприємства в Україні, що дозволило виділити найтипівіші проблеми взаємодії вітчизняних підприємств із суб'єктами митного регулювання;

теоретичне підґрунтя нормативно-правового забезпечення діяльності суб'єктів митного регулювання в Україні шляхом узагальнення змісту чинних нормативних актів за напрямками державного регулювання підприємницької діяльності в Україні та результатами аналізу основних засобів регулювального впливу держави на діяльність підприємств;

набуло подальшого розвитку:

уявлення про митницю як формальний інститут шляхом узагальнення розуміння поняття "інститут", аналізу історичного шляху становлення митниці як відокремленої структури, яку створено для виконання завдань державного управління, та уточнення місця митниці у системі органів державної влади;

уточнено:

особливості взаємодії суб'єктів державного управління, у тому числі суб'єктів реалізації фіскальної функції держави, з підприємствами із застосуванням положень агентської теорії, що надало змогу пояснити опортуністичну поведінку суб'єктів державного управління.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати та розроблені рекомендації являють собою методичну базу щодо оцінювання, моделювання та прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства, а також побудови програми адаптації системи до такого впливу. До результатів, що мають найбільше практичне значення, належать пропозиції щодо моделі сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємства; моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства; моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання на основі використання розробленої карти такого моніторингу; розроблення програми адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання та її різновидів.

Результати дисертації використано в діяльності підприємств, установ та організацій, що підтверджується відповідними документами, які містяться в додатку до дисертації: Державна митна служба України (довідка № 09/444 від 20.06.2013 р.), Державний науково-дослідний інститут митної справи (довідка № 7-1/10-416 від 26.04.2013 р. та довідка № 7-1/1-76 від 10.02.2014 р.), СП ТОВ "РІФ -1" (довідка № 116 від 13.03.2014 р.), ТОВ "Гілея" (акт впровадження від 14.02.2013 р.), МПП "Схід" (акт впровадження від 25.12.2013 р.), ПП "Кредо" (довідка № 75 від 26.02.2014 р.), ФГУП "ВНИИГРИуголь" (довідка № 65 від 17.02.2014р.), ПАТ "Темп" (довідка № 06/53 від 23.06.2014 р.), ТОВ "Гама-Техніка ЛТД" (довідка № 142 від 24.06.2014 р.)

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, розробки та висновки дисертаційної роботи є результатом самостійно проведених досліджень автора з питань впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства. Внесок автора в колективно опубліковані наукові праці конкретизовано в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Одержані результати дослідження, висновки й пропозиції доповідалися та отримали схвалення на науково-практичних конференціях "Проблеми планування в ринкових умовах" (м. Алушта, 2010, 2011, 2012 рр.), "Актуальні проблеми економіки та менеджменту: теоретичні та практичні аспекти" (м. Хмельницький, 2010 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції "Маркетингові технології в умовах інноваційного розвитку економіки" (м. Хмельницький, 2011 р.), "Пріоритетні напрями бюджетної політики на 2013 рік та середньострокову перспективу" (м. Луцьк, 2012 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції "Ділове та державне адміністрування" (м. Луганськ, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти" (м. Дніпропетровськ, 2012 р.), VI Міжвузівській науково-практичній конференції студентів, молодих вчених та спеціалістів "Сучасний менеджмент: проблеми теорії та практики" (м. Кривий Ріг, 2012 р.), I Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції "Безпекознавство: теорія та практика" (м. Луганськ, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики" (м. Харків, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Стратегія підприємства: зміна парадигми управління та інноваційні рішення для бізнесу" (м. Київ, 2013 р.), X Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції "Сучасний соціокультурний простір" (м. Київ, 2013 р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції "Научний потенціал на света" (г. Софія, 2013 г.), Науково-практичному семінарі "Формування системи митного аудиту України" (м. Хмельницький, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави" (м. Львів, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації" (м. Хмельницький, 2013 р.), IV Науково-практичному семінарі з міжнародною участю "Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України" (м. Тернопіль, 2013 р.), X Międzynar.

nauk.-prakt. konf. "Naukowa myśl informacyjnej powieki" (м. Przemyśl, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Особливості модернізації фінансово-економічної системи" (м. Київ, 2014 р.), I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції "Конкурентоспроможність підприємства в умовах глобалізації" (м. Луганськ, 2014 р.).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано у 54 наукових працях, серед яких 5 монографій (1 одноосібна), 1 енциклопедія, 20 статей у наукових журналах та збірниках наукових праць, 7 статей у виданнях, що входять до наукометричних баз, та міжнародних наукових виданнях, 15 публікацій у матеріалах наукових конференцій, 2 статті в інших виданнях. Загальний обсяг наукових публікацій складає 48,11 д.а., з яких автору належать 47,07 д.а.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, викладених на 488 сторінках машинописного тексту. Матеріали роботи містять 70 таблиць та 79 рисунків, які подано на 127 сторінках. Список використаних джерел із 444 найменувань уміщено на 49 сторінках, 9 додатків – на 41 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Розділ 1. Теоретичні основи впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства. Безпека сьогодні є однією з ключових міждисциплінарних категорій, яка виявляє себе на всіх рівнях – від макрорівня до рівня окремого підприємства. Економічна безпека є частковим видом безпеки. Поняття "економічна безпека" сьогодні пояснюється з використанням захисного, стійкісного, еволюційного, процесного, ресурсного, конкурентного та гармонізаційного підходів. Кожному з підходів властиві переваги та обмеження, кожен з підходів використовується залежно від вибраного контексту дослідження. У роботі економічну безпеку підприємства розглянуто на основі комбінування захисного та гармонізаційного підходів.

Економічну безпеку підприємства має забезпечувати система економічної безпеки (СЕБ) (рис. 1), яка містить сукупність елементів, складових та функціональних підсистем і функціонує за певними принципами. З урахуванням зв'язків складових та наявних ресурсів така система забезпечує економічну безпеку підприємства у вигляді попередження та подолання загроз з боку внутрішнього та зовнішнього середовища.

Ключовими поняттями у розумінні економічної безпеки підприємства та об'єктів уваги СЕБ підприємства є поняття "небезпека", "загроза" та "ризик", зміст яких визначено в такий спосіб: небезпека – це об'єктивно наявна реальність, яка може порушити стан рівноваги суб'єктів і призвести до негативних наслідків; загроза – це наслідок небезпеки у вигляді об'єктивізованого чинника потенційно негативної дії; ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з певною мірою невизначеності результату внаслідок ухваленого рішення (дії і/або обставин). Спільним для цих понять є еволюційна складова, оскільки під впливом загроз та ризиків підприємство змушене постійно вдосконалювати захисні механізми СЕБ, особливо для подолання негативного впливу зовнішнього середовища.

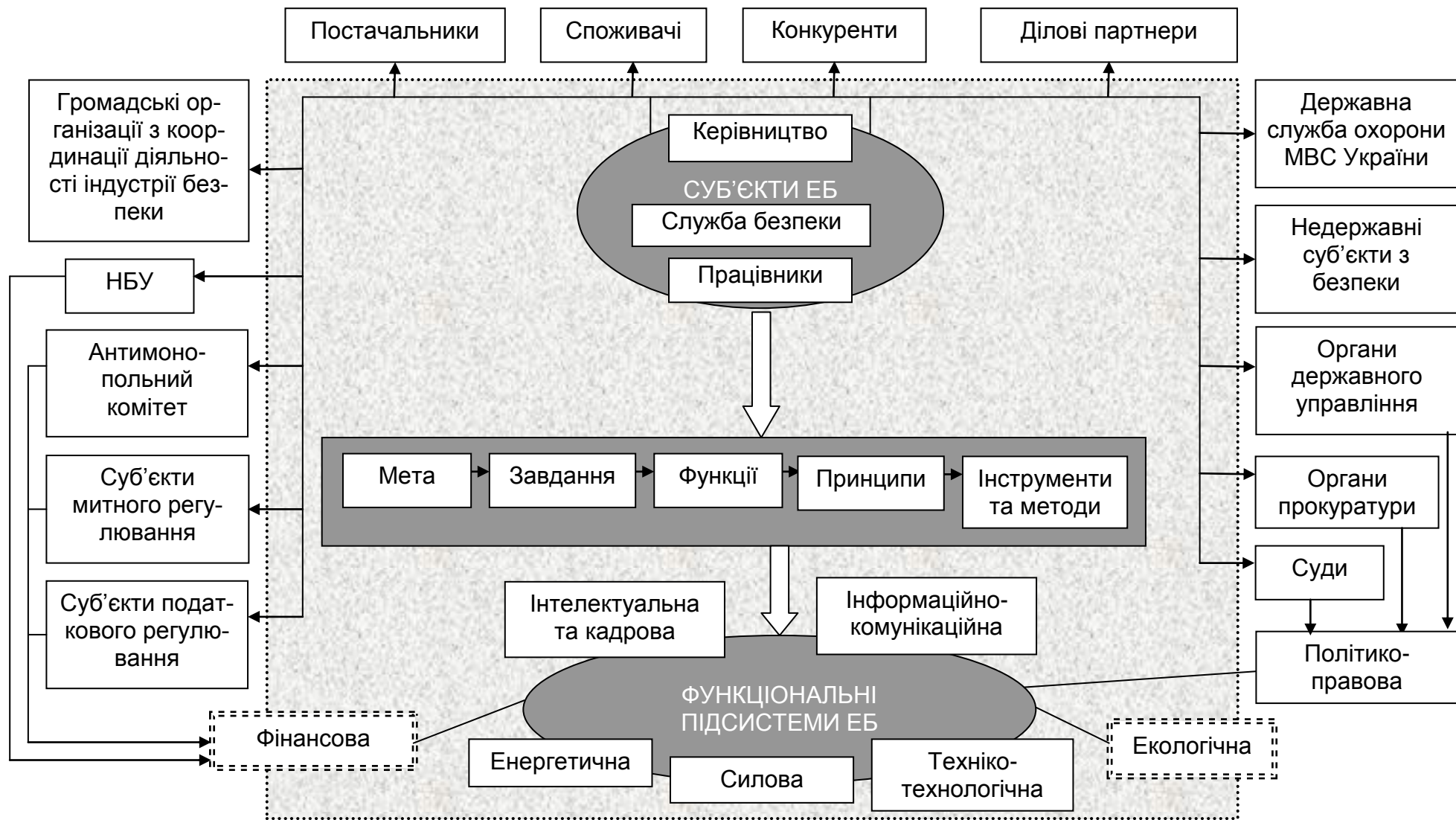

Рис. 1. Система економічної безпеки підприємства

Традиційною точкою зору щодо функціонування системи економічної безпеки підприємства є реагування на загрози внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. До переліку традиційно згадуваних суб'єктів впливу на СЕБ підприємства зовнішнього середовища доцільно додати органи державної влади (зокрема, суб'єкти реалізації фіскальної функції, у тому числі органи митного регулювання), громадські організації з координації заходів забезпечення безпеки суб'єктів господарювання та недержавних суб'єктів з безпеки. Суб'єктами реалізації фіскальної функції держави є державні структури, які забезпечують надходження у бюджети всіх рівнів шляхом вилучення частини доходу підприємств. Органи державної влади, які впливають на економічну безпеку підприємства, структуровано за рівнями ієрархії з виділенням суб'єктів макро-, мезо- та мікро-рівня впливу.

Взаємодію підприємств в контексті побудови СЕБ та суб'єктів реалізації фіскальної функції держави у роботі описано з використанням положень агентської теорії шляхом формування сукупності відносин "принципал – агент - клієнт" з урахуванням опортуністичної поведінки органів державної влади, що дозволило описати їхню поведінку і взаємодію підприємств з ними в межах не прескриптивної, а дескриптивної моделі.

Аналіз впливу суб'єктів реалізації фіскальної функції держави на СЕБ підприємств в Україні проведено з використанням численних даних:

оцінок умов ведення бізнесу Doing Business, індексів глобальної конкурентоспроможності України, інвестиційної привабливості України, митного індексу в Україні;

результатів аналізу інвестиційного клімату, характерних рис взаємодії суб'єктів митного регулювання з підприємствами та сфер виникнення основних проблем у такій взаємодії;

визначеного можливого позитивного впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ вітчизняних підприємств;

виділених найпроблемніших чинників для ведення бізнесу в Україні.

Результати аналізу послугували підставою висновку щодо необхідності покращання такого впливу на рівні державного регулювання підприємництва в Україні, дослідження природи діяльності суб'єктів митного регулювання, прогнозування та моделювання їхнього впливу на економічну безпеку підприємств, а також розроблення заходів з адаптації системи економічної безпеки підприємств до впливу суб'єктів митного регулювання.

Розділ 2. Митниця як суб'єкт впливу на систему економічної безпеки підприємства. Дослідження підходів до розуміння поняття "інститут", видів інститутів та їхніх особливостей дало змогу визнати митницю специфічним інститутом й, відповідно, поширити на неї положення інституціоналізму для пояснення її природи у взаємодії з підприємствами. Інститут митниці є однією з невід'ємних частин інституційного середовища. Як інститут митниця посідає одне з центральних місць у системі державного регулювання економіки, оскільки регулює соціально-економічні, політико-правові, інформаційні відносини та комунікації у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Митниця як специфічна організація має подвійну природу: з одного боку, митниця є органом держав-

ної влади, суб'єктом реалізації фіскальної функції, який забезпечує надходження коштів до бюджету України; з іншого боку, митниця є самостійним відокремленим інститутом, який впливає на суб'єкти господарювання та взаємодіє з ними. Митниця виконує не лише завдання фіскального характеру, але й власні завдання (у межах опортунізму) як самостійного суб'єкта.

Дослідження природи митниці як самостійної організації та суб'єкта митного регулювання потребувало вивчення її генези. Митниця в Україні має багату історію, є неодмінним супутником української державності. Як окрему державну структуру митницю виокремлено ще з самого початку становлення України як самостійної держави. Митниця мала свою структуру та вирішувала покладені на неї завдання значний період часу, хоча трансформувалася відповідно до загальних політичних процесів, які відбувалися в українській державі. Поступово функції і, відповідно, структура митниці в Україні ускладнювалися, що оформлювалося відповідними нормативними документами. Сьогодні митниця має виконувати кілька функцій у державному регулюванні економіки України, але фактично домінує лише фіскальна функція - наповнення державного бюджету. Домінування фіскальної функції митниці є поряд з іншими причиною "тінізації" бізнесу (у низці випадків вимушеної), у тому числі й у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Тому для більшості підприємств налагодження ефективної взаємодії з суб'єктами митного регулювання та адаптація їхньої системи економічної безпеки до впливу таких суб'єктів є й сьогодні актуальним завданням.

Нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів митного регулювання в Україні проаналізовано за такими напрямками: забезпечення легітимності підприємницької діяльності; захист економічної конкуренції та обмеження монополізму; регулювання фінансового ринку; створення спеціальних (вільних) економічних зон; формування й розвиток інфраструктури; формування систем оподаткування; проведення інвестиційної політики; регулювання інноваційних процесів; фінансова підтримка у формі державних гарантій, забезпечення іноземних кредитів.

За кожним з напрямів державного регулювання розглянуто наявні нормативні акти та їхній зміст, уточнено засоби регулювального впливу держави, що дозволило описати нормативно регламентований вплив суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Результати аналізу наявних в Україні засобів регулювального впливу держави на зовнішньоекономічну діяльність підприємств дозволяють стверджувати про розмаїття інструментів впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємств. Разом із тим, з точки зору підприємств, через мінливість державної митної політики, постійні організаційні трансформації суб'єктів митного регулювання, неузгодженість взаємодії митної та податкової служб, уповільнення позитивних змін у взаємодії суб'єктів митного регулювання та підприємств такий інструментарій є, радше, джерелом загроз, що потребує відповідної реакції СЕБ підприємства.

Розділ 3. Прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємства. Вплив суб'єктів митного регулювання на діяльність підприємств та систему їхньої економічної безпеки є суттєвим. Тому необ-

хідне прогнозування такого впливу не лише стосовно окремого підприємства, а й груп підприємств. Корисність такого прогнозу є подвійною і дозволяє ухвалювати управлінські рішення як на рівні окремих підприємств та їхніх груп, так і на рівні держави та її агентів.

Взаємодію суб'єктів митного регулювання з підприємствами показано на основі еволюційної теорії, яка пояснює взаємодію економічних агентів шляхом міждисциплінарної експансії положень біології та етології. У контексті мети дослідження вона дозволила розглянути паралельно прямий й опосередкований вплив суб'єктів зовнішнього середовища як на СЕБ окремого підприємства, так і на екологічну нішу в цілому. Основою прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу є розглянута тріальна взаємодія "підприємство - екологічна ніша - зовнішнє середовище", виконаний опис процесів щодо окремого підприємства і в екологічній ніші (для екологічної популяції в цілому) на основі розглянутих гомеостазу, ізоморфізму, мутації, адаптації та аутопоїзису. Вплив суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу в цілому та його наслідки описано з використанням понятійного апарату організаційної екології на основі розглянутих механізмів ізоморфізму (коерцитивного, міметичного та нормативного) з виділенням та описом окремих типів взаємодії між суб'єктами митного регулювання та підприємствами (нейтралізм, конкуренція, хижацтво, паразитизм, коменсалізм, аменсалізм, протокооперація, симбіоз). Вплив суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства є імпліцитним, опосередкованим, але від цього не менш суттєвим. Він виявляється за дедуктивним принципом: впливаючи на екологічну нішу в цілому, суб'єкт митного регулювання впливає й на СЕБ конкретного підприємства. Адаптацію та уточнення положень еволюційної теорії для використання у прогнозуванні впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємства проведено на основі моделі "ядро - захисний пояс" І. Лакатоса (рис. 2).

Для прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємств використане сценарне прогнозування з уточненням його цілей та завдань. Основою побудови сценаріїв екологічної ніші послуговували її виділені параметри – кількість учасників, ємність, щільність, агресивність ніші, граничний критичний вплив, етап життєвого циклу ніші, середній розмір учасника ніші. Загальна модель сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу виглядає в такий спосіб: "параметри – патерни – сценарії" (рис. 3). Зміна окремих параметрів екологічної ніші веде до корекції поведінки її учасників, а корекція - до формування окремого сценарію в екологічній ніші. Співвідношення у тріаді "параметри – патерни – сценарії" визначено з використанням розроблених матричних форм. Досліджений зв'язок між параметрами екологічної ніші створює передумови для побудови окремих сценаріїв у ніші як наслідків зміни її параметрів під впливом державного регулювання, у тому числі під впливом суб'єктів митного регулювання.

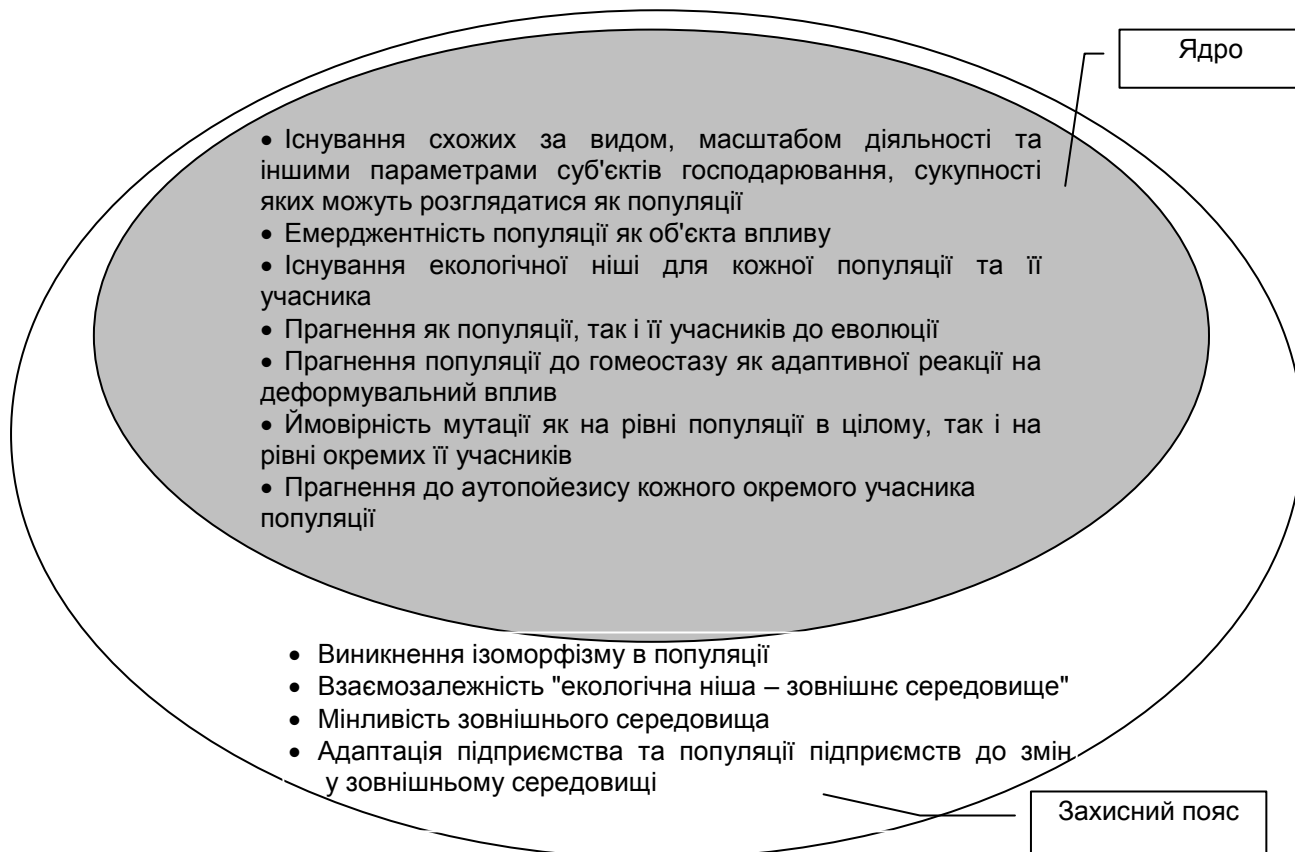

Рис. 2. Адаптація положень еволюційної теорії для прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу суб'єктів господарювання на основі моделі І. Лакатоса

Сценарії ніші описуються варіантами взаємодії суб'єктів в організаційній екології і визначаються комбінуванням розглянутих патернів поведінки учасників ніші. Патернами поведінки учасників ніші визначено такі: орієнтація на співробітництво або боротьбу, прагнення до змін або збереження наявного стану, експансивна або інтернальна орієнтація, а також звужений або розширений режим відтворення. Комбінування патернів поведінки учасників екологічної ніші веде до формування сценарію екологічної ніші з числа визначених та описаних: гомеостаз або автокорекція, реплікація, аутопойезис, деформація, трансформація, формування розривів, кластеризація, агломерація, дегресія та регресія. Такі сценарії поєднано у три сталі контури сценаріїв: сталого розвитку, застою та патологічного існування. Склад кожного з контурів та можливих переходів між ними уточнено, а також досліджено можливі переходи між сценаріями поведінки учасників екологічної ніші.

Для підтвердження заявлених характеристик моделі прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємств, визначення можливості її практичного застосування та прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання проаналізовано глобальну екологічну нішу зовнішньоекономічної діяльності підприємств України, складено прогноз стану та сценаріїв найвагомійших в економіці України екологічних ніш під впливом суб'єктів митного регулювання (табл. 1). Глобальна екологічна ніша зовнішньоекономічної діяльності підприємств України складається з 36 локальних ніш, більше 50% імпорту та експо-

рту товарів у сукупності забезпечують підприємства машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, легкої промисловості.

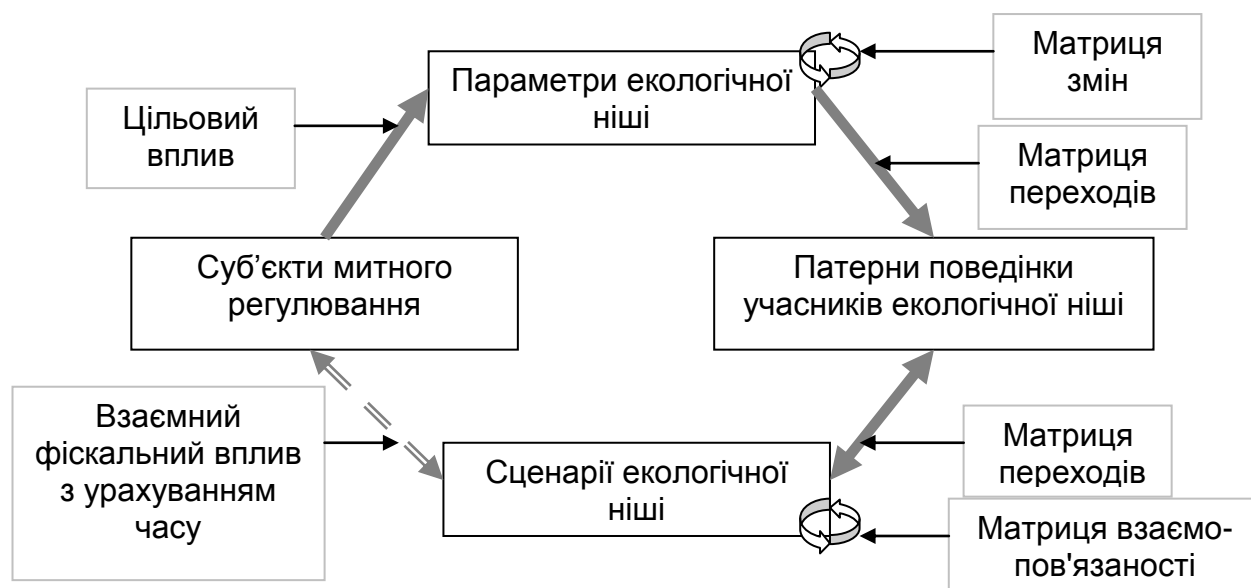

Рис. 3. Модель сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємств

Модель сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємств побудовано у вигляді пов'язаних між собою: матриці зв'язків між змінами параметрів екологічної ніші; матриці залежності між параметрами екологічної ніші та патернами поведінки учасників ніші; матриці залежності між патернами поведінки учасників та сценаріями екологічної ніші; матриці переходів між окремими сценаріями екологічної ніші. Сформована модель має цільовий характер, дозволяє прогнозувати вплив суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємств та визначати характер такого впливу у вигляді змін в екологічній ніші.

Результати апробації моделі сценарного прогнозування дозволили зробити висновок про необхідність коригування взаємовідносин суб'єктів митного регулювання та підприємств, що підвищить ефективність функціонування їхніх СЕБ не лише за рахунок складених прогнозів та своєчасної інформації про тенденції та перспективи розвитку відповідної ніші, а й можливої підтримки інституційного середовища.

За результатами апробації розробленої моделі сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємств є підстави стверджувати, що модель є адекватною, дозволяє отримати надійні результати, що підтверджується збігом результатів моделі з даними аналізу ретроспективної інформації у чотирьох досліджених екологічних нішах. Підтвердженими перевагами даної моделі є відносно низька залежність від зовнішніх даних, швидкість розрахунків, сценарний характер та достовірність висновків.

Таблиця 1

Прогноз сценаріїв досліджених екологічних ніш

(фрагмент)

Період	Ємність ніші	Щільність ніші	Кількість учасників	Агресивність ніші	Розмір середнього учасника	Аналіз взаємодії державного органа з підприємством		Орієнтація на співробітництво (співробітництво/ боротьба)	Прагнення до змін або до збереження існуючого стану (мутація/гомеостаз)	Орієнтація (експансивна/інтернальна)	Режим відтворення (звужене/розширене)	Сценарій	
						На момент впливу	З урахуванням фіскального ефекту для держави в майбутньому					Найбільш імовірний	Найбільш імовірний*
Машинобудування													
2007-2008	↑	↑	↑	↑	- / ↓	Аменсалізм	Хижацтво (для держави)	С/Б*	М	Е/І*	З	Трансформація, агломерація	Агломерація
2008-2012	↓	↓	↓	↓	- / ↑	Аменсалізм/ коменсалізм	Нейтралізм / алелопатія	С/Б*	Г	Е/І*	Р	Кластеризація	Аутопойезис, регресія
2013-2015	↓	↑	- / ↓	↑	- / ↑	Аменсалізм	Аменсалізм / алелопатія	С/Б*	М	І	З	Кластеризація, агломерація	Агломерація
Хімічна та нафтохімічна промисловість													
2007-2008	↓	↓	↓	↓	- / ↑	Аменсалізм/ коменсалізм	Нейтралізм / алелопатія	С/Б*	Г	Е/І*	Р	Кластеризація	Аутопойезис, регресія
2008-2012	-	↓	↓	- / ↓	↑	Нейтралізм/ Коменсалізм/ Аменсалізм	Нейтралізм / протокооперація/ алелопатія	С	М	Е/І*	Р/З*	Трансформація, кластеризація	Кластеризація, агломерація
2013-2015	↑	↓	↑	↓	-	Коменсалізм	Протокооперація	С	Г	Е	Р	Кластеризація	-
Легка промисловість													
2007-2008	↑	↑	↑	↑	- / ↓	Аменсалізм	Хижацтво (для держави)	С/Б*	М	Е/І*	З	Трансформація, агломерація	Агломерація

Розділ 4. Моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства. Моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства потребує оцінювання економічної безпеки внаслідок такого впливу. Таке оцінювання можна проводити з використанням сукупності підходів (індикаторного, ресурсно-функціонального, фінансового, підходу на основі узгодження інтересів, програмно-цільового, ситуаційно-суб'єктного, ситуаційно-ресурсного), а також моделей оцінювання ймовірності банкрутства, зміст яких, переваги та обмеження докладно розглянуто у роботі.

Основою моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства послугували виявлені антагоністичність, й водночас, компліментарність інтересів суб'єктів реалізації фіскальної функції держави (суб'єкти митного регулювання одночасно є суб'єктами реалізації фіскальної функції) та підприємств і односпрямована граничність негативного впливу суб'єктів митного регулювання.

Передумовами розроблення моделі впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства послугували розглянуті в роботі цілі використання моделі, інструментарій моделювання взаємодії держави та підприємства, визначені вимоги до змісту, результату, процесу використання моделі та індикаторів моделі, на прями використання моделі та сформована об'єктно-процедурна схема її побудови.

Модель впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства побудовано з використанням положень теорії ігор. Для кожного з двох учасників гри – суб'єкта митного регулювання та підприємства – запропоновані індикатори, які визначають стратегію учасника гри та його поведінку у такій грі (табл. 2). Для кожного із запропонованих індикаторів розглянуто їхній зміст та показано, яким чином може бути отримано їхнє значення (з відкритих джерел або розраховано).

Пропоновані індикатори для обох учасників гри приведено до одиничної шкали. Визначені індикатори моделі антагоністичної гри між підприємством та суб'єктом митного регулювання є підставою для побудови ігрової моделі, якою є кортеж:

$$\langle \mathbf{S}, \mathbf{E}, P(x, y) \rangle = \langle \mathbf{S}, \mathbf{E}, P(x_1, x_2, x_3, y_1, y_2) \rangle, \quad (1)$$

де \mathbf{S} – множина чистих стратегій держави; \mathbf{E} – множина чистих стратегій підприємства; $P(x, y)$ – функція п'яти змінних, що характеризує виграш (рівень користі) держави в ситуації $\{x, y\}$, коли використано стратегію

$x = \begin{bmatrix} x_1 & x_2 & x_3 \end{bmatrix} \in \mathbf{S} \subset R^3$ з множини її чистих стратегій, а підприємством використано стратегію $y = \begin{bmatrix} y_1 & y_2 \end{bmatrix} \in \mathbf{E} \subset R^2$ з множини його чистих стратегій.

Функція $P(x, y)$ описує втрати (витрати) підприємства в ситуації $\{x, y\}$. Ця функція задається на одиничному гіперкубі:

$$S \times E = \prod_{k=1}^3 [0;1] \times \prod_{j=1}^2 [0;1] = \prod_{l=1}^5 [0;1] \subset R^5. \quad (2)$$

Таблиця 2

Індикатори моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства

Назва індикатора	Рівень	Позначення	Сутність індикатора
Коефіцієнт фіскального навантаження	Макро	x_1	Частка доходу, яку забирає держава у вигляді прямих та опосередкованих платежів
Індикатор турбулентності фіскального впливу	Макро	x_2	Швидкість змін у фіскальній сфері
Індикатор оцінки операційних процесів митниць	Макро	x_3	Складність ведення операцій з суб'єктами митного регулювання для підприємств
Індикатор тінізації	Мікро	y_1	Частка доходу, яку отримано з використанням тіньових операцій
Індикатор захисних витрат	Мікро	y_2	Частка доходу, яку підприємство вимушене витратити для захисту бізнесу від негативного впливу держави

За фіксованих індикаторів тінізації та захисних витрат виграш держави - величина надходжень до державного бюджету - збільшуватиметься при збільшенні однієї (або всіх одночасно) з компонент чистої стратегії x . За умови фіксованих коефіцієнта фіскального навантаження x_1 , індикаторів турбулентності фіскального впливу x_2 та оцінки операційних процесів митниць x_3 користь для держави при збільшенні одного з (або й обох одночасно) індикаторів тінізації та захисних витрат буде зменшуватися. Таким чином, ядро гри (1) можна надати в мультиплікативній формі:

$$\begin{aligned}
 P(x_1, x_2, x_3, y_1, y_2) = & \left(\prod_{k=1}^3 x_k^{\eta_k(x_k)} \right) (1-y_1)^{\mu_1(y_1)} (1-y_2)^{\mu_2(y_2)} - \\
 & - \left(\prod_{k=1}^3 (x_k - x_k^{(\text{Норм.Гран})})^{\eta_k(x_k)} \right) (y_1 - y_1^{(\text{Норм.Гран})})^{\mu_1(y_1)} (y_2 - y_2^{(\text{Норм.Гран})})^{\mu_2(y_2)} \times \\
 & \times \left(\min_{k=1,3} \left\{ \text{sign} \left(x_k - x_k^{(\text{Норм.Гран})} \right) \right\} \right) \times \\
 & \times \left(\min \left\{ \text{sign} \left(y_1 - y_1^{(\text{Норм.Гран})} \right), \text{sign} \left(y_2 - y_2^{(\text{Норм.Гран})} \right) \right\} \right)
 \end{aligned} \tag{3}$$

де $\eta_k(x_k)$ - оцінка сили впливу k -ї компоненти чистої стратегії держави у грі (1) на виграш держави $P(x_1, x_2, x_3, y_1, y_2)$; $x_k^{(\text{Норм.Гран})}$ - нормативне граничне значення цієї компоненти; $k = \overline{1, 3}$; $\mu_1(y_1)$ - оцінка сили негативного впливу індикатора тінізації з його нормативним граничним значенням $y_1^{(\text{Норм.Гран})}$; $\mu_2(y_2)$ - оцінка сили негативного впливу індикатора захисних витрат у грі (1) з його нормативним граничним значенням $y_2^{(\text{Норм.Гран})}$ на виграш держави $P(x_1, x_2, x_3, y_1, y_2)$.

Результати використання розробленої моделі візуалізовано (рис. 4).

Розроблена модель впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства представлена сукупністю комбінацій можливих стратегій поведінки обох учасників гри у гіперкубічному п'ятивимірному просторі, які виражаються зна-

ченнями індикаторів для кожного з таких учасників, а також розрахованим "виграшем" для кожної з таких комбінацій. Гіперкуб дискретизовано з кроком 0,1, що дозволило розглянути зміст моделі у двовимірній матриці 1331×121 , відповідно до поставленого завдання змодельовати поведінку кожного з учасників гри, обґрунтувати вибір стратегії та розрахувати очікуваний результат ("виграш") для кожного з учасників гри.

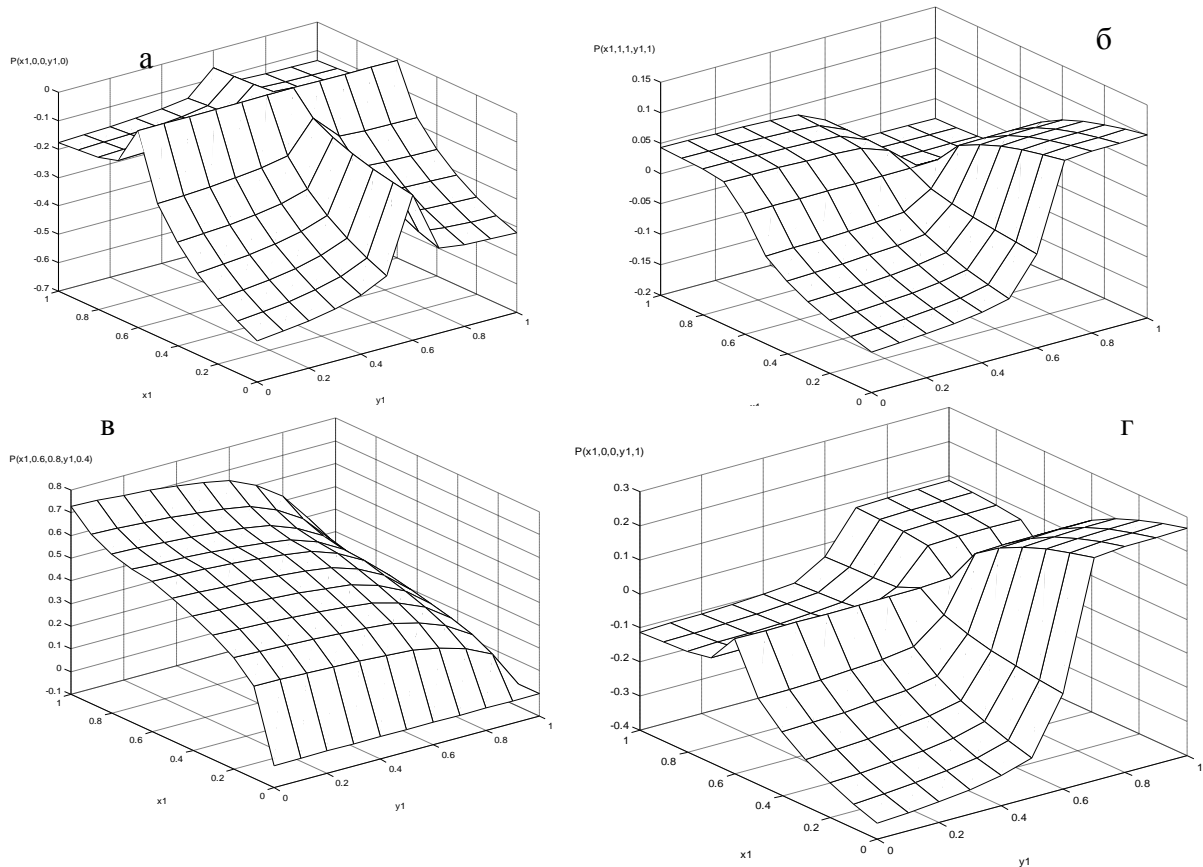

Рис. 4. Граничні поверхні у моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства:

а) поверхня $P(x_1, 0, 0, y_1, 0)$; б) поверхня $P(x_1, 1, 1, y_1, 1)$; в) поверхня $P(x_1, 0.6, 0.8, y_1, 0.4)$; г) поверхня $P(x_1, 0, 0, y_1, 1)$.

Використання моделі дозволяє досягти різних результатів залежно від поставленої мети дослідження. Головним результатом використання моделі є пошук балансу інтересів у системі "підприємство - держава", тобто пошук тих точок стабільного вибору, порушувати який не вигідно жодному з учасників гри. Частковими результатами, які можуть бути отримані з використання розробленої моделі, є:

пошук локального або загального екстремуму у полі гри, який визначатиме максимальний виграш одного з учасників або сумарний виграш двох учасників одразу;

дослідження та кількісне оцінювання фактичного та максимально можливого негативного впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства;

визначення очікуваної зміни впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства внаслідок зміни його стратегії;

встановлення найкращої стратегії підприємства за наявних умов, яка відповідно до вибраного критерію дозволить забезпечити стабільне функціонування СЕБ підприємства;

визначення граничних меж негативного впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства.

Дослідження впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємств в Україні протягом 2010-2012 років з використанням розробленої моделі дозволяє стверджувати, що спостерігається суттєва різниця між реальними та оптимальними стратегіями гравців, через що програють обидва учасники гри – і держава (агент), і підприємство. Держава вибирає стратегію, яка спрямована на максимізацію результатів у короткостроковому періоді, але при цьому програє у довгостроковому. Відповідно, підприємство, втрачаючи надлишкові ресурси, вимушене вибирати неоптимальну стратегію як відповідь на агресивні дії держави (її агентів). Частковими висновками за результатами дослідження впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємств в Україні є такі:

вибрана суб'єктами митного регулювання стратегія майже не враховує інтереси підприємств, є односпрямованою й орієнтована на максимізацію результатів реалізації фіскальної функції;

така стратегія суттєво не збігається з розрахованою комбінацією оптимальних стратегій для учасників гри, що призводить до сукупності негативних наслідків як для держави, так і для підприємств;

підприємства не можуть реально у середньостроковому періоді вплинути на вибір державою певної стратегії.

Виявлення неоптимальної агресивної стратегії держави зумовлює необхідність адаптації вітчизняних підприємств до негативного впливу суб'єктів митного регулювання з відповідною трансформацією їхньої системи економічної безпеки.

За результатами апробації моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємств можна стверджувати, що розроблена модель є дієвою, гнучкою, багатоцільовою, дозволяє провести сценарний аналіз і навіть при наявній стратегії держави надає змогу підприємствам вибрати стратегію, що мінімізуватиме їхні витрати. Розрахункова складність моделі компенсується проведенням всіх попередніх розрахунків й побудовою готової до застосування моделі з використанням спеціального програмного забезпечення.

Розділ 5. Адаптація системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання. За результатами дослідження виявлено наявний негативний вплив суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки вітчизняних підприємств, а також той факт, що окремі підприємства й навіть галузеві або територіальні об'єднання підприємств, на жаль, не можуть впливати на діяльність суб'єктів митного регулювання, а мають працювати в тому правовому полі й відповідно до того режиму взаємодії із суб'єктами митного регулювання, які реально склалися. За таких умов найбільш раціональною поведінкою підприємства є адаптація до впливу суб'єктів митного регулювання.

Адаптацію СЕБ підприємства розглянуто як пристосування до впливу суб'єктів митного регулювання шляхом коригування змісту, розвитку специфічних рис та властивостей системи з метою формування очікуваних результатів функціонування, які система економічної безпеки здатна забезпечити завдяки внутрішнім змінам. Такі зміни спрямовані на підтримування заданого рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням наявних та потенційних змін умов його діяльності, що відбуваються під впливом суб'єктів митного регулювання як стосовно відповідної екологічної ніші, так і стосовно підприємства як її окремого учасника.

В адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання визначено такі рівні: епістемологічний, прагматичний, інструментальний та організаційний. Щодо кожного з пропонувананих рівнів адаптації розкрито його зміст та показано наслідки відсутності актуалізації. З метою забезпечення гнучкості та цільового характеру адаптації визначено її види за критеріями "мета адаптації" (розвивальна, компенсаторна та антикризова), "сила" (акомодаційна, морфологічна), "зміст змін" (змістова, функціональна, комунікаційна, структурна, онтогенетична), "міра керованості" (детермінована, стохастична, квазіхаотична, некерована) та "характер накопичуваних змін" (зворотна, біфуркаційна). Для спрощення адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання встановлено склад її каталізаторів та інгібіторів, а також визначено параметри адаптації системи (сила, швидкість, повнота, легітимність, керованість, стійкість) та встановлено їхні градації.

Зміст адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання надано у вигляді сукупності визначених елементів адаптації (рис. 5). Для кожного з елементів адаптації визначено його склад та показано наслідки відсутності.

Напрямами адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання відповідно до її змісту запропоновано такі: впровадження системи внутрішнього митного аудиту; спрощення митного оформлення товарів та випуску їх у вільний обіг за рахунок набуття підприємствами статусу уповноваженого економічного оператора; подання декларацій в електронному вигляді; аутсорсинг процесів, пов'язаних з митним оформленням; зменшення кількості перевірок суб'єктами митного регулювання підприємств та перехід до електронних перевірок; зменшення трансакційних та "захисних" витрат. Для кожного з пропонувананих напрямів розглянуто нормативну базу, зазначено виконавців, визначено організаційні інструменти та інструменти аналізу.

Комплексним інструментом для реалізації розглянутих напрямів адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, який призначено для моніторингу адаптації, є карта моніторингу. Карту моніторингу сформовано з використанням методології BSC, її призначення та пропонувананих вимог до неї з урахуванням змісту сформованого інформаційного поля адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання. Зміст інформаційного поля адаптації подано на рис. 6, а показники карти моніторингу адаптації - у табл. 3.

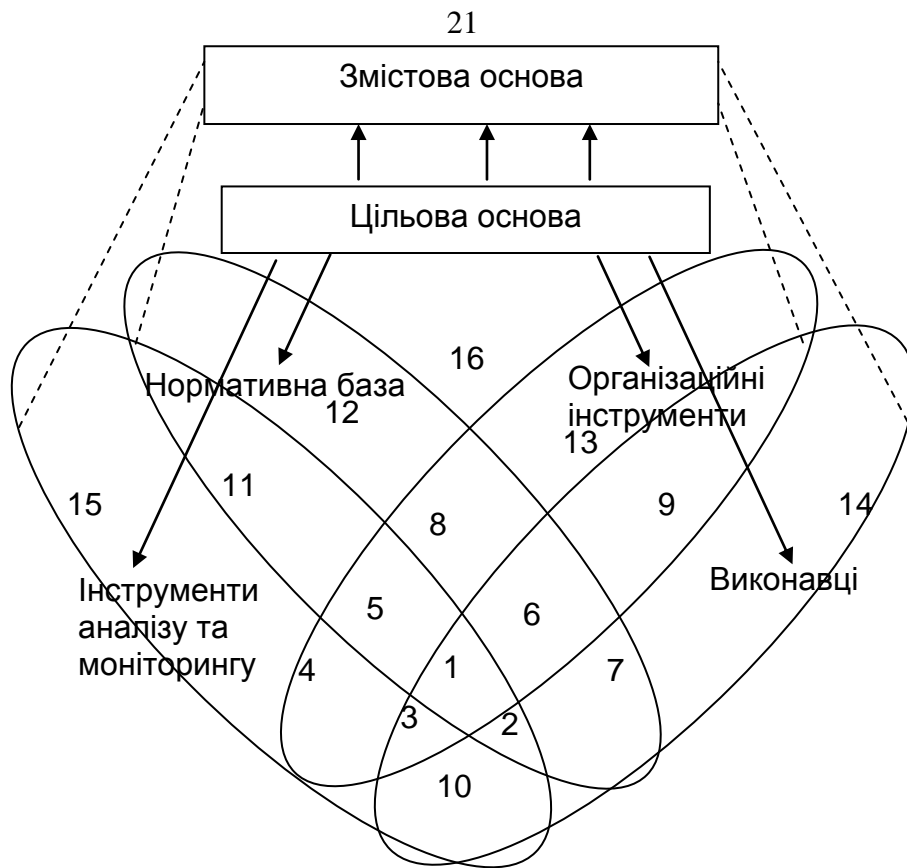

Рис. 5. Комбінування елементів адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання: цифрами від 1 до 16 позначені ситуації, в яких наявні або відсутні елементи адаптації.

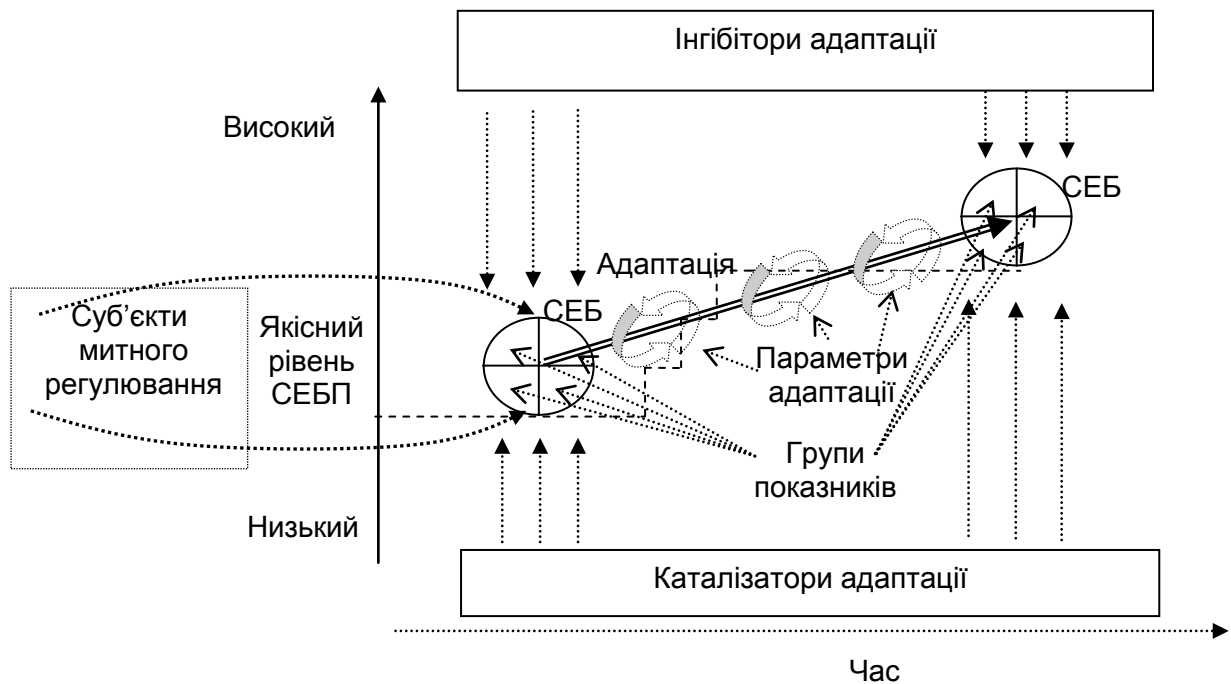

Рис. 6. Інформаційне поле адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання

Таблиця 3
Групи показників у карті моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання
 (фрагмент)

Група показників	Показники	Шкала
Внутрішні процеси	Наявність конкретних заходів адаптації, імплементованих у загальну систему управління підприємством	Бінарна (так/ні)
	Наявність процедур управління митними ризиками	Бінарна (так/ні)

Процеси взаємодії з суб'єктами митного регулювання	Середній час митного оформлення однієї партії товару (годин)	Кількісна інтервальна
	Наявність протоколів порушень митних правил (ПМП) за останні 3 роки	Кількісна інтервальна

Фінансові показники взаємодії з суб'єктами митного регулювання	Середній час проходження акредитації в органах митного регулювання (діб)	Кількісна інтервальна

	% трансакційних витрат підкоряння закону	Кількісна інтервальна
Фінансові показники взаємодії з суб'єктами митного регулювання
	Наявність коригування заявленої ринкової вартості товарів	Бінарна (так/ні)

Відповідно до змісту карти моніторингу адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання для кожного з показників карти визначено дескриптивну шкалу бальної оцінки, встановлено джерела інформації для формування та визначено управлінські рішення, що можуть бути ухвалені на підставі використання карти. Карта моніторингу подається у двох режимах: окремих аналітичних показників та з використанням лінійного профілю.

Розроблену карту моніторингу адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання використано в практиці діяльності кількох вітчизняних підприємств, що дозволило побудувати для них лінійний профіль адаптації протягом 2012-2013 років та зробити відповідні висновки.

Комплексним управлінським інструментом адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання є програма адаптації, зміст якої подано в табл.4.

Програма адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання є варіативною за рахунок наявності її різновидів (комплексного, програми експрес-адаптації, антикризового, інтегрованого), які відрізняються один від одного змістом окремих частин та їхніх складників, швидкістю впровадження, повнотою охоплення аспектів взаємодії системи економічної безпеки підприємства та суб'єктів митного регулювання і мають використовуватися за різних умов.

Таблиця 4

Програма адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання

Назва підрозділу	Зміст
Загальна частина	
Вступ	Основні передумови адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання та принципові основи її проведення
Мета	Вимірюваний кінцевий у часі результат, що має бути отриманий унаслідок реалізації програми адаптації системи економічної безпеки підприємства
Завдання	Окремі часткові результати, що мають бути досягнуті в процесі реалізації програми адаптації системи економічної безпеки підприємства
Аналітична частина	
Аналіз впливу суб'єктів митного регулювання на підприємство	Дослідження інтенсивності впливу та основних параметрів сили впливу суб'єктів митного регулювання
Аналіз чинників, які визначають вплив суб'єктів митного регулювання	Визначення, детальний опис та характеристика основних чинників впливу суб'єктів митного регулювання
Аналіз стану взаємодії підприємств і суб'єктів митного регулювання	Характеристика взаємодії, визначення її позитивних аспектів та недоліків
Змістова частина	
Впровадження системи внутрішнього митного аудиту	Аналіз наявності системи внутрішнього аудиту на підприємстві. Визначення основних форм звітності та періодичності її подання з особливим акцентом на управлінську звітність у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Розроблення положення про внутрішній митний аудит та регламентацію основних процедур
Спрощення митного оформлення товарів та випуску їх у вільний обіг за рахунок набуття статусу уповноваженого економічного оператора	Оцінювання можливості набуття статусу уповноваженого економічного оператора та детальне обґрунтування ухвалених рішень на основі економічної доцільності й співвідношення витрат і результатів
Подання декларацій в електронному вигляді	Застосування електронних сервісів митної системи
Аутсорсинг процесів, пов'язаних із митним оформленням	Аналіз доцільності використання послуг сторонніх осіб для здійснення взаємодії з суб'єктами митного регулювання
Зменшення кількості перевірок суб'єктами митного регулювання підприємств та сприяння впровадженню електронних перевірок	Застосування електронних сервісів митної системи
Зменшення рівня трансакційних та "захисних" витрат	Аналіз витратного механізму, особливо в частині взаємодії з суб'єктами митного регулювання
Частина нормативно-інформаційного забезпечення	
Нормативне забезпечення	Визначення основи розроблення та модифікації нормативної бази діяльності підприємства. Розроблення положень, інструкцій та програм, що регламентують адаптацію системи економічної безпеки підприємства
Інформаційне забезпечення	Визначення джерел інформації, регламентація процедур збору, оброблення та модифікації внутрішньої звітності у сфері зовнішньоекономічної діяльності
Організаційна частина	
Організаційний супровід	Характеристика організаційних процесів реалізації програми адаптації
Кадрове забезпечення	Визначення осіб відповідальних за реалізацію програми адаптації, їхньої підпорядкованості та взаємодії у межах підприємства
Моніторингова частина	
Аналіз звітів та їхнє оцінювання	Визначення періодичності подання звітності та коригування програми адаптації на підставі отриманої інформації
Інструментальне забезпечення	Визначення інструментів, що забезпечать моніторинг адаптації

Розроблені та впроваджені в практику управління вітчизняними підприємствами програми адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання свідчать про їхню дієвість та обґрунтованість. За результатами впровадження таких програм можна стверджувати, що завдяки їхньої варіативності можна задовольнити потреби різних підприємств.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведеного дослідження сформовані методологічні засади функціонування системи економічної безпеки підприємства під впливом суб'єктів митного регулювання, розроблено інструменти оцінювання та моделювання такого впливу, сформовано пропозиції щодо адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання.

Основні результати проведеного дослідження зводяться до такого.

1. Поняття "економічна безпека підприємства" є комплексним, актуальним для макро- і мікрорівня. До його тлумачення сьогодні застосовують кілька підходів (захисний, стійкісний, еволюційний, процесний, ресурсний, конкурентний та гармонізаційний). Кожному з підходів властиві переваги та обмеження, кожен з підходів використовується залежно від вибраного контексту дослідження. У роботі економічну безпеку підприємства розглянуто на основі комбінування захисного та гармонізаційного підходів.

2. Забезпечення економічної безпеки підприємства є результатом функціонування СЕБ, зміст та принципи побудови якої розглянуто в роботі. Елементами системи економічної безпеки підприємства є мета, завдання, функції та принципи, суб'єкти забезпечення економічної безпеки підприємства та об'єкти такої безпеки, правові норми, інструменти, методи та засоби впливу. Складовими такої системи є інтелектуальна, кадрова, політико-правова, силова, інформаційна, фінансова, екологічна та техніко-технологічна. Сукупність визначених елементів та досліджених зв'язків між ними, окремих складових економічної безпеки підприємства визначає структуру системи економічної безпеки підприємства.

3. На систему економічної безпеки підприємства суттєво впливають численні зовнішні суб'єкти, серед яких майже вирішальним є вплив органів державної влади, зокрема, суб'єктів реалізації фіскальної функції держави, до складу яких належать суб'єкти митного регулювання. Важливість їхнього впливу підсилюється його односпрямованим директивним характером в умовах домінування фіскальної функції, через що підприємство може лише прогнозувати, моделювати такий вплив та пристосовуватися до нього.

4. Вплив суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства є нормативно зумовленим. В Україні є підстави визнати його переважно негативним, скерованим виключно на задоволення фіскальних інтересів держави з урахуванням інтересів органів митного регулювання. Тому для системи економічної безпеки окремого підприємства вплив суб'єктів митного регулювання є комплексним джерелом загроз, що потребує відповідної реакції системи. Виявлений характер впливу вітчизняних суб'єктів реалізації фіскальної функції держави на систему економічної безпеки підприємства зумовлює необхідність його зміни на рівні державного регулювання підприємництва в Україні, дослідження та моделювання

на рівні системи економічної безпеки окремого підприємства, а також розроблення заходів щодо її адаптації до такого впливу.

5. Митниця є окремим фіскальним інститутом, який постійно супроводжує розвиток української державності. Митниця в Україні має багату історію й сьогодні перебуває у стані трансформації. Як важливий інститут митниця має виконувати кілька функцій, але сьогодні серед них домінує фіскальна. Інституційний характер митниці визначає особливості її діяльності та взаємодії із суб'єктами господарювання. До таких особливостей віднесено, зокрема, опортуністичну поведінку, реалізацію не лише державних, але й власних інтересів.

6. У наш час діяльність суб'єктів митного регулювання в Україні регламентується державою з використанням значної кількості нормативних документів та засобів регульовального впливу. Проте результати аналізу показали, що нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів митного регулювання в Україні потребує подальшої гармонізації та удосконалення.

7. Для прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства використано положення біоорганізаційного підходу та еволюційної теорії. В адаптації положень біоорганізаційного підходу для прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства використано модель "ядро - захисний пояс", розглянуто тріальну взаємодію "підприємство - екологічна ніша - зовнішнє середовище", проаналізовано наявні механізми ізоморфізму. Поведінку учасників екологічної ніші розглянуто у термінах біоорганізаційного підходу на основі проаналізованих варіантів їхньої взаємодії.

8. Для прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства розроблено модель сценарного прогнозування. Модель дозволяє прогнозувати реакцію екологічної ніші підприємства з урахуванням її впливу на систему економічної безпеки підприємства внаслідок зміни впливу суб'єктів митного регулювання і патерни поведінки учасників ніші та актуалізацію окремих сценаріїв в ній на основі визначеного впливу суб'єктів митного регулювання на один або декілька параметрів екологічної ніші.

9. Модель сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства апробовано на прикладі чотирьох екологічних ніш – машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, легкої промисловості. Апробація моделі дозволила дійти висновку щодо необхідності коригування взаємовідносин суб'єктів митного регулювання та підприємств, а також зміни впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ вітчизняних підприємств. Апробація моделі підтвердила її заявлені характеристики.

10. Досліджена природа взаємодії суб'єктів митного регулювання та підприємств на основі антагоністичних, але компліментарних інтересів, односкерований характер такої взаємодії потребували моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства. Модель розроблено на засадах теорій ігор. Для розроблення моделі сформовано відповідні передумови: визначено цілі використання моделі, інструментарій моделювання взаємодії держави та підприємства, вимоги до результату моделі, її змісту та процесу використання.

11. Розроблена модель впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства представлена сукупністю комбінацій можливих стратегій поведінки обох учасників гри у дискретизованому гіперкубічному п'ятивимірному просторі. Ці комбінації надано значеннями пропонованих індикаторів для кожного з таких учасників, а також розрахованим "виграшем" для кожної з таких комбінацій. Для кожного з учасників гри – суб'єкта митного регулювання та підприємства – запропоновані відповідні індикатори, які уособлюють їхні стратегії, надано порядок розрахунку пропонованих індикаторів та трансформації індикаторів до однієї шкали. Розроблена модель дозволяє описати вплив суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства, охарактеризувати наявну стратегію поведінки кожного з учасників взаємодії та визначити оптимальну стратегію або спектр стратегій поведінки, визначити екстремальні сценарії для кожного з учасників взаємодії та окреслити причинно-наслідкові зв'язки між їхніми діями.

12. Апробація розробленої моделі впливу суб'єктів митного регулювання на СЕБ підприємства підтвердила її заявлені характеристики. Моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємств з використанням розробленої моделі дозволило підтвердити, що через надмірний вплив суб'єктів митного регулювання програють обидва учасники гри – і держава (агент), і підприємство; вибрана суб'єктами митного регулювання стратегія майже не враховує інтереси підприємств, є односкерованою й орієнтована на максимізацію результатів реалізації фіскальної функції держави, не збігається з розрахованою комбінацією оптимальних стратегій для учасників гри, що призводить до сукупності негативних наслідків для держави і підприємств.

13. В умовах негативного впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємств необхідною є їхня адаптація з відповідною трансформацією системи економічної безпеки. Адаптація має здійснюватися за чотирма рівнями (епістемологічним, прагматичним, інструментальним та організаційним). З метою уточнення змісту адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання визначено її види за сукупністю пропонованих критеріїв, каталізatori та інгібітори адаптації та її параметри. Адаптація системи економічної безпеки є комплексним поняттям і складається з сукупності елементів (змістова та цільова основа, нормативна база, інструменти аналізу та моніторингу, організаційні інструменти та виконавці). Адаптація системи економічної безпеки до впливу суб'єктів митного регулювання має здійснюватися за кількома напрямками, кожен з яких реалізується на конкретній нормативній базі з використанням певних організаційних інструментів та інструментів аналізу.

14. Моніторинг адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання пропонується здійснювати з використанням методології BSC. Для моніторингу розроблено карту моніторингу, у якій представлено чотири сфери: внутрішні процеси, процеси взаємодії з суб'єктами митного регулювання, персонал, фінансові показники взаємодії з суб'єктами митного регулювання. Для кожної зі сфер визначено сукупність показників, розглянуто шкали для кожного з них, окремі градації, порядок розрахунку та інтерпретації. Карту моніторингу адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання представ-

лено як аналітично, так і синтетично з використанням лінійного профілю градацій показників.

15. Адаптація СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання має здійснюватися за програмою адаптації. Програма адаптації є варіативною, тобто містить її різновиди - комплексну, програму експрес-адаптації, антикризову та інтегровану. Різновиди програми адаптації відрізняються один від одного сукупністю характеристик, змістом та використовуються за певних умов функціонування підприємства. Розроблення та практичне використання програми адаптації СЕБ підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання на прикладі вітчизняних підприємств підтвердило її гнучкість та дієвість як управлінського інструмента.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Рудніченко Є. М. Оцінювання та моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства: [монографія] / Є. М. Рудніченко. — Луганськ: Промдрук, 2014. — 389 с.

2. Рудніченко Є. М. Митна політика та митна безпека України: [монографія]; за заг. ред. П. В. Пашка, І. Г. Бережнюка. — Хмельницький.: ПП Мельник А.А., 2013. — С. 18–22.

Особистий внесок здобувача: визначено місце та роль економічної безпеки у структурі національної безпеки.

3. Рудніченко Є. М. Сучасні тенденції та особливості нормативного регулювання підприємництва у сфері зовнішньоекономічної діяльності / Є. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська. — В кн.: Підприємництво і зовнішньоекономічна діяльність: можливості і ризики України : [монографія] ; за заг. ред. М. А. Йохни. — Хмельницький: ХНУ, 2013. — С. 87–102.

Особистий внесок здобувача: досліджено нормативне забезпечення функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та особливості державного регулювання їхньої діяльності.

4. Рудніченко Є. М. Функції і сфери впливу державних інститутів та суб'єктів регулювання зовнішньоекономічної діяльності / Є. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська. — В кн.: Підприємництво і зовнішньоекономічна діяльність: можливості і ризики України : [монографія] ; за заг. ред. М. А. Йохни. — Хмельницький: ХНУ, 2013. — С. 103–110.

Особистий внесок здобувача: визначено функціональні особливості і сфери впливу державних інститутів на забезпечення легітимності зовнішньоекономічної діяльності.

5. Рудніченко Є. М. Проблеми взаємодії митної та податкової служб із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності / Є. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська. — В кн.: Підприємництво і зовнішньоекономічна діяльність: можливості і ризики України : [монографія] ; за заг. ред. М. А. Йохни. — Хмельницький: ХНУ, 2013. — С. 110–121.

Особистий внесок здобувача: досліджено специфіку взаємодії та вплив суб'єктів реалізації фіскальної функції держави на економічну безпеку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

6. Рудніченко Є. М. Митна служба як суб'єкт економічної безпеки держави / Ю. С. Погорелов, Є. М. Рудніченко. — В кн.: Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] : в 3 т.; Т. 2. / за заг. ред. Г. В. Козаченко. — Луганськ: ТОВ "Віртуальна реальність", 2012. — С. 95–115.

Особистий внесок здобувача: визначено місце та роль митної служби у забезпеченні економічної безпеки держави.

7. Рудніченко Є. М. Система економічної безпеки підприємства у контексті взаємодії з митними органами / Є. М. Рудніченко. — В кн.: Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія] : в 3 т. ; Т. 2. / за заг. ред. Г. В. Козаченко. — Луганськ: ТОВ "Віртуальна реальність", 2012. — С. 280–287.

8. Рудніченко Є. М. Вплив митного регулювання на економічну безпеку підприємств / Є. М. Рудніченко. — В кн.: Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] : в 3 т. ; Т. 2. / за заг. ред. Г. В. Козаченко. — Луганськ: ТОВ "Віртуальна реальність", 2012. — С. 287–299.

9. Рудніченко Є. М. Інноваційно-інвестиційні стратегії в управлінні ринковою вартістю підприємства : [монографія] / [Стадник В. В., Рудніченко Є. М., Томаля Т. С., Непогодіна Н. І.]. — Хмельницький: ТРІАДА, 2008. — 234 с.

Особистий внесок здобувача: досліджено основні проблеми та загрози діяльності вітчизняних промислових підприємств, запропоновано стратегічні підходи та інструментарій щодо їхньої мінімізації.

Енциклопедії

10. Рудніченко Є. М. Історія митної справи в Україні / Є. М. Рудніченко. — В кн.: Митна енциклопедія : у 2 т. ; Т. 1. ; відп. ред. І. Г. Бережнюк. — Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. — С. 320–328.

Статті у міжнародних виданнях та виданнях, що увійшли до наукометричних баз

11. Рудніченко Є. М. Опортуністична поведінка суб'єктів реалізації фіскальної функції держави в контексті економічної безпеки: погляд з позиції агентської теорії / Є. М. Рудніченко // Бізнес-Інформ. — 2013. — № 6. — С. 18–23.

12. Рудніченко Е. Н. Влияние экологической ниши на экономическую безопасность предприятия / Е. Н. Рудніченко // Вестник Ростовского государственного экономического университета (РИНХ). — 2013. — № 3(43). — С. 151–156.

13. Рудніченко Е. Н. Описание взаимодействия государственных институтов и хозяйствующих субъектов на основе изоморфизма [Электронный ресурс] / Е. Н. Рудніченко // Экономика и социум. — 2013. — № 3(8). — Режим доступа : http://www.iupr.ru/domains_data/files/zurnal_osnovnoy_3_8_2013/Rudnichenko%20statyaZAMENA.pdf.

14. Рудніченко Е. Н. Субъекты реализации фискальной функции государства в контексте эволюционной экономики / Е. Н. Рудніченко // Новая экономика. — 2013. — № 2(62). — С. 60–65.

15. Рудніченко Е. Н. Customs service in the context of institutional theory / Е. Н. Рудніченко, Ю. С. Погорелов // Экономика и право Казахстана. — 2013. — № 14(446). — С. 55–58.

Особистий внесок здобувача: досліджено інституціональну природу митної служби України та її місце у формуванні систем економічної безпеки.

16. Рудніченко Є. М. Види адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання / Є. М. Рудніченко, Ю. С. Погорелов // Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — 241-246.

Особистий внесок здобувача: визначено інструментальні основи та види адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання.

17. Рудніченко Є. М. Адаптація системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання: сутність та рівні / Є. М. Рудніченко // Бізнес Інформ. — 2014. — №4. — С. 308-312.

Статті у наукових фахових виданнях

18. Рудніченко Є. М. Митна служба та суб'єкти господарювання: проблеми взаємодії / Є. М. Рудніченко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: економічна. — 2011. — № 6(51). Ч. 1. — С. 76–81.

19. Рудніченко Є. М. Вітчизняна податкова реформа: загрози і можливості підприємства / Є. М. Рудніченко, Н. І. Гавловська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2012. — Т. 1. № 5. — С. 79–82.

Особистий внесок здобувача: досліджено загрози та можливості системи економічної безпеки вітчизняних промислових підприємств у контексті реалізації податкової реформи.

20. Рудніченко Є. М. Вплив податкової системи на економічну безпеку держави та суб'єктів господарювання / Є. М. Рудніченко // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії : зб. наук. праць. Вип. 1(26). — Краматорськ: ДДМА, 2012. — С. 212–215.

21 Рудніченко Є. М. Генезис митної служби як суб'єкта економічної безпеки держави / Є. М. Рудніченко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 24. Ч. I. — Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2012. — С. 233–243.

22. Рудніченко Є. М. Еволюція розвитку Державної митної служби України (1991-2012 рр.) у контексті впливу на економічну безпеку країни та суб'єктів ЗЕД / Є. М. Рудніченко // Часопис економічних реформ. — 2012. — № 3(7). — С. 72–75.

23. Рудніченко Є. М. Інституційна природа митної служби / Є. М. Рудніченко // Сталий розвиток економіки. — 2012. — № 6. — С. 21–24.

24. Рудніченко Є. М. Система економічної безпеки підприємства: структура та вимоги до елементів / Є. М. Рудніченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2012. — № 11(182). Ч. 2. — С. 202–208.

25. Рудніченко Є. М. Аналіз впливу трансформаційних процесів в діяльності суб'єктів фіскальної функції на економічну безпеку держави / Ю. С. Погорелов, Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2013. — Т. 2. № 2. — С. 176–179.

Особистий внесок здобувача: досліджено інституціональну природу діяльності суб'єктів реалізації фіскальної функції та їхній вплив на економічну безпеку

мікро- та макрорівня у контексті трансформаційних процесів вітчизняної фіскальної сфери.

26. Рудніченко Є. М. Понятійний апарат еволюційної теорії як інструмент опису взаємодії суб'єктів економічних відносин в контексті економічної безпеки держави / Ю. С. Погорелов, Є. М. Рудніченко // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 2(46). — Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2013. — С. 135–141.

Особистий внесок здобувача: досліджено можливості використання понятійного апарату еволюційної теорії для опису взаємодії суб'єктів економічних відносин в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

27. Рудніченко Є. М. Аналіз нормативного забезпечення системи економічної безпеки підприємств / Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2013. — Т. 1. № 5. — С. 133–140.

28. Рудніченко Є. М. Аналіз теоретичних засад еволюційної теорії / Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2013. — Т. 3. № 4. — С. 31–34.

29. Рудніченко Є. М. Вибір індикаторів моделі впливу суб'єктів реалізації фіскальної функції держави на економічну безпеку підприємств / Є. М. Рудніченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2013. — № 11(200). — С. 244–248.

30. Рудніченко Є. М. Вплив інституційного середовища на економічну безпеку підприємства / Є. М. Рудніченко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. — 2013 — № 20(199). — С. 76–84.

31. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства / Є. М. Рудніченко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 25. Ч. I. — Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2013. — С. 188–195.

32. Рудніченко Є. М. Застосування основних положень агентської теорії у контексті взаємодії суб'єктів економічної безпеки підприємств / Є. М. Рудніченко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки : зб. наук. праць. Вип. III (51). — Чернівці: ЧТЕІ КНЕУ, 2013. — С. 39–44.

33. Рудніченко Є. М. Передумови розробки моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства / Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2013. — Т. 2. № 6. — С. 231–239.

34. Рудніченко Є. М. Теоретичні основи прогнозування впливу суб'єктів реалізації фіскальної функції держави на економічну безпеку підприємств на засадах еволюційної теорії / Є. М. Рудніченко // Культура народів Причорномор'я. — 2013. — № 258. — С. 67–71.

35. Рудніченко Є. М. Формування моделі впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства / Є. М. Рудніченко // Науко-

вий вісник Ужгородського університету. Серія економіка. — 2013. — № 4(41). — С. 209–217.

36. Рудніченко Є. М. Інструментальне забезпечення адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання / Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2014. — Т. 1. № 2. — С. 33–38.

37. Рудніченко Є. М. Моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства / Є. М. Рудніченко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 26. Ч. I. — Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2014. — С. 192–201.

Друковані матеріали наукових конференцій

38. Рудніченко Є. М. Вплив митного регулювання на економічну безпеку підприємств / Є. М. Рудніченко // Ділове та державне адміністрування : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 26–28 квітн. 2012 р. — Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2012. — С. 358–363.

39. Рудніченко Є. М. Митне регулювання в контексті впливу на суб'єктів ЗЕД / Є. М. Рудніченко // Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 30 листоп. 2012 р. — Дніпропетровськ: Академія митної служби, 2012. — С. 190–191.

40. Рудніченко Є. М. Особливості взаємодії митних органів та суб'єктів господарської діяльності у сфері ЗЕД / Є. М. Рудніченко // Сучасний менеджмент: проблеми теорії та практики : матеріали VI Міжвуз. наук.-практ. конф. студентів, молодих вчених та спеціалістів, 27 квітн. 2012 р.; Вип. 6. — Кривий Ріг: Діоніс, 2012. — С. 156–157.

41. Рудніченко Є. М. Вплив суб'єктів фіскальної функції на економічну безпеку підприємства / Ю. С. Погорелов, Є. М. Рудніченко // Безпекознавство: теорія та практика : матеріали I Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 15 берез.–15 квіт. 2013 р. — Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2013. — С. 147–150.

Особистий внесок здобувача: надано основні параметри та тенденції впливу суб'єктів реалізації фіскальної функції держави на економічну безпеку підприємства.

42. Рудніченко Є. М. Розвиток підприємств та їх економічна безпека у контексті реформування суб'єктів фіскальної функції держави / Ю. С. Погорелов, Є. М. Рудніченко // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 травн. 2013 р. — Харків: ХНЕУ, 2013. — С. 321–325.

Особистий внесок здобувача: охарактеризовано основні тенденції реформування фіскальної сфери та його вплив на економічну безпеку підприємств, запропоновано підходи до визначення суб'єктів реалізації фіскальної функції держави.

43. Рудніченко Є. М. Вибір інструментів моделювання впливу фіскальних органів на систему економічної безпеки підприємства

/ Є. М. Рудніченко // Стратегія підприємства: зміна парадигми управління та інноваційні рішення для бізнесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 листоп. 2013 р. — К.: КНЕУ, 2013. — С. 216–218.

44. Рудніченко Є. М. Визначення складу суб'єктів митного регулювання у контексті трансформаційних процесів митної сфери України / Є. М. Рудніченко // Сучасний соціокультурний простір 2013 : матеріали X Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 18–20 верес. 2013 р. — К.: ТОВ "ТК Меганом", 2013. — Ч. 1. — С. 33–37.

45. Рудніченко Є. М. Еволюційна теорія як базис моделювання взаємодії підприємства та суб'єктів реалізації фіскальної функції держави / Є. М. Рудніченко // Научният потенциал на света : матеріали за 9-а Междунар. научн. практ. конф., 17 – 25 септ., 2013 р. — София: "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2013. — Т. 3. Икономики. — С. 18–20.

46. Рудніченко Є. М. Застосування системи управління ризиком при проведенні митного аудиту / Є. М. Рудніченко, І. В. Несторишен, С. А. Попель // Формування системи митного аудиту України : матеріали наук.-практ. семінару, 22 трав. 2013 р. — Хмельницький: Державний науково-дослідний інститут митної справи, 2013. — С. 24–26.

Особистий внесок здобувача: визначено основні положення митного аудиту пов'язані з митними ризиками, показано актуальність митного аудиту для забезпечення економічної безпеки держави.

47. Рудніченко Є. М. Нормативне регулювання економічної безпеки в Україні / Є. М. Рудніченко // Легалізація економіки та протидія корупції в системі економічної безпеки держави : тези доповід. Міжнар. наук.-практ. конф., 31 травн. 2013 р. — Львів: ЛДУВС, 2013. — С. 270–274.

48. Рудніченко Є. М. Сутність та основні підходи до управління ризиками при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності / Є. М. Рудніченко, Т. В. Руда, К. Д. Мотюк // Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації : тези доповід. Міжнар. наук.-практ. конф., 18–20 квітн. 2013 р. — Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. — С. 388–391.

Особистий внесок здобувача: визначено основні види ризиків та їхній вплив на економічну безпеку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

49. Рудніченко Є. М. Теоретичні основи формування системи економічної безпеки на мікрорівні / Є. М. Рудніченко // Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України : тези доповід. IV наук.-практ. семінар з міжнародною участю, 18–20 квітн. 2013 р. — Тернопіль: ТНЕУ, 2013. — С. 238–240.

50. Рудніченко Є. М. Програма адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання / Є. М. Рудніченко // Naukowa myśl informacyjnej powieki – 2014 : materiały X Międzynar. nauk.-prak. konf. 07-15 marca 2014 p. — Przemyśl: Sp. z o.o. "Nauka i studia", 2014. — Volume 5. Ekonomiczne nauki. — С. 63–65.

51. Рудніченко Є. М. Рівні адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання / Є. М. Рудніченко // Особливо-

сті модернізації фінансово-економічної системи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 6-7 берез. 2014 р. ; Ч. 1. — К.: ГО "Київський економічний науковий центр", 2014. — С. 96–98.

52. Рудніченко Є. М. Проблеми взаємодії суб'єктів митного регулювання із суб'єктами господарювання в Україні / Ю. С. Погорелов, Є. М. Рудніченко // Конкурентоспроможність підприємства в умовах глобалізації : матеріали I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції, 7-19 квіт. 2014 р. — Луганськ: Ноулідж, 2014. — С. 188-190.

Особистий внесок здобувача: визначено основні проблеми взаємодії суб'єктів митного регулювання із суб'єктами господарювання та окреслено підходи до їх вирішення.

Публікації в інших виданнях

53. Рудніченко Є. М. Класифікація ризиків у митній справі / Є. М. Рудніченко, І. В. Несторишен // Митна безпека. — 2012. — № 1-2. — С. 13–19.

Особистий внесок здобувача: розроблено підходи до класифікації митних ризиків та визначено їхній вплив на діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

54. Рудніченко Є. М. Характеристика впливу зовнішнього середовища на економічну безпеку підприємства / Є. М. Рудніченко // Митна безпека. — 2012. — № 1-2. — С. 7–12.

АНОТАЦІЯ

Рудніченко Є.М. Вплив суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, Сєверодонецьк, 2014.

Розглянуто підходи до розуміння економічної безпеки підприємства. Показано зміст та структуру системи економічної безпеки підприємства, визначено склад зовнішніх суб'єктів впливу на неї. Проаналізовано вплив суб'єктів реалізації фіскальної функції держави на систему економічної безпеки підприємства. Показано діяльність митниці як фіскального інституту, досліджено її генезу в Україні та проаналізовано нормативно-правове забезпечення її діяльності. Розроблено модель сценарного прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу підприємства. Розроблено прогноз впливу суб'єктів митного регулювання на екологічну нішу суб'єктів ЗЕД в Україні. Розроблено модель впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства. Проведене моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки вітчизняних підприємств. Сформовано основи адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, побудовано карту її моніторингу та розроблено сукупність різновидів програми такої адаптації.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, система економічної безпеки, вплив, суб'єкт митного регулювання, сценарій, прогнозування, екологічна ніша, моделювання, адаптація, моніторинг, програма.

АННОТАЦІЯ

Рудниченко Е.Н. Влияние субъектов таможенного регулирования на систему экономической безопасности предприятия. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 21.04.02 - Экономическая безопасность субъектов хозяйственной деятельности. - Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля Министерства образования и науки Украины, Северодонецк, 2014.

Рассмотрены подходы к пониманию экономической безопасности предприятия. Раскрыты содержание и структура системы экономической безопасности предприятия по результатам обобщения подходов к толкованию понятия "экономическая безопасность предприятия", установлены соотношения понятий "опасность" "угроза" и "риск" путем определения иерархии системы экономической безопасности предприятия, принципов ее построения и обобщения составляющих, уточнения состава внешних субъектов, влияющих на такую систему. Показано влияние субъектов реализации фискальной функции государства на систему экономической безопасности предприятия путем обобщения и сопоставления рейтинговых оценок конкурентоспособности, инвестиционного климата и условий ведения бизнеса в Украине, таможенного индекса Украины, а также анализа типичных проблем, с которыми сталкиваются субъекты хозяйствования в Украине.

Показана деятельность таможи как фискального института, исследованы ее генезис в Украине и проанализировано нормативно-правовое обеспечение ее деятельности в результате обобщения содержания действующих нормативных актов по направлениям государственного регулирования предпринимательской деятельности в Украине и анализа основных средств регулирующего влияния государства на деятельность предприятий. Разработаны подходы к прогнозированию влияния субъектов таможенного регулирования на экологическую нишу субъектов ВЭД в Украине, которая включает 36 локальных ниш. Проведено прогнозирование состояния и сценариев наиболее весомых в украинской экономике экологических ниш, которые в совокупности обеспечивают более 50% импорта и экспорта товаров (машиностроение, химическая и нефтехимическая промышленность, металлургическое производство и производство готовых металлических изделий, легкая промышленность). Разработана модель сценарного прогнозирования влияния субъектов таможенного регулирования на экологическую нишу субъектов хозяйствования. Проведено апробацию модели, которая показала, что модель характеризуется адекватностью и надежностью результатов, подтверждается совпадением полученных результатов модели с данными анализа ретроспективной информации в четырех исследованных экологических нишах. Подтвержденными преимуществами модели является относительно низкая зависимость от внешних данных, скорость расчетов, сценарный характер и достоверность выводов.

Разработана модель влияния субъектов таможенного регулирования на систему экономической безопасности предприятия с использованием положений теории игр. Проведено моделирование влияния субъектов таможенного регулирования на систему экономической безопасности отечественных предприятий. Разработанная модель влияния субъектов таможенного регулирования на СЕБ субъектов хозяйствования представлена совокупностью комбинаций возможных стратегий поведения обоих участников игры в гиперкубическом пространстве, которые выражаются значениями индикаторов для каждого из таких участников, а также рассчитанным "выигрышем" для каждой из таких комбинаций. Использование модели позволяет достичь различных результатов в зависимости от первоначально поставленной цели исследования. Главным результатом использования модели является поиск баланса интересов в системе "предприятие - государство", то есть поиск точек стабильного выбора, нарушать который невыгодно ни одному из участников игры.

Предложены основы адаптации системы экономической безопасности предприятия к воздействию субъектов таможенного регулирования, построено карту ее мониторинга и разработаны разновидности программы адаптации. По результатам внедрения программы можно утверждать, что благодаря ее варибельности (комплексная, экспресс-адаптации, антикризисная, интегрированная разновидности) можно удовлетворить потребности различных субъектов хозяйствования в адаптации к негативному влиянию субъектов таможенного регулирования.

Ключевые слова: предприятие, экономическая безопасность, система экономической безопасности, влияние, субъект таможенного регулирования, сценарий, прогнозирование, экологическая ниша, моделирование, адаптация, мониторинг, программа.

ANNOTATION

Rudnichenko Y.M. Impact of custom regulation subject on an enterprise economic security system. – Manuscript.

Thesis for the Degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 21.04.02 – Economic security of productive activity subjects. – Volodimir Dahl East-Ukrainian National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Severodonetsk, 2014.

The approaches to conception of enterprise economic security are investigated. The content and the structure of enterprise economic security system are pointed out and the structure of the external subject of influence is determined. The subject influence of fiscal function implementation of government on enterprise economic security system is determined. The customs office activity as a fiscal institute in Ukraine is pointed out, its genesis is investigated and the regulatory support of the impact on the enterprise economic security is analyzed. The model of forecast script of the subjects' impact of customs regulation on the enterprise ecological niche is developed. The forecast of the subjects' impact of customs regulation on the ecological niche of FEA subjects in Ukraine is developed. The model of the subjects' impact of customs regulation on the enterprise economic security system is developed. The simulation of the

subjects' impact of customs regulation on the enterprise economic security system of domestic enterprise is developed. The fundamental principles of the adaptation of the enterprise economic security system to the subjects' impact of customs regulation are offered, the plan of the monitoring is created and set of programs of such adaptation is developed.

Key words: enterprise, economic security, enterprise economic security system, impact, subject of customs regulation, script, forecast, ecological niche, simulation, adaptation, monitoring, program.